

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ У СПРАВАХ
ПРО ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ
ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ**

Розгляд справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, обмеження неповнолітньої особи у дієздатності, здійснюється судом у порядку окремого провадження відповідно до глави 2 розділу IV ЦПК України.

Науковим дослідженням підстав обмеження цивільної дієздатності фізичної особи через призму розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною займалися багато вчених як радянського так і сучасного періоду таких як Блажеєва В. Д., Пятилетова І. Н., Комарова Н. В., Усталова А. В., Удальцова І. В., Червоний Ю. С., Чечот Д. М., Хутиз М. Х., Фурса С. Я., Штефан М. Й. та інші.

Так ст. 36 ЦК України передбачає, що суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Суд може також обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим самим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище. ЦК України передбачає, що при наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи (віком від 14 до 18 років) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права (ч. 5 ст. 32 ЦК України).

Відповідно до ст. 36 ЦК України підставами для обмеження цивільної дієздатності фізичної особи є психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними та зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим самим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Таким чином, ЦК України ввів нову підставу для визнання особи обмежено дієздатною, яку не передбачав ЦК УРСР 1963 р., — психічний розлад, який суттєво впливає на її здатність усвідомлювати значення

своїх дій та (або) керувати ними (Окреме провадження в цивільному процесі України : Навч. посіб. / Під ред. Р. М. Мінченко. — О. : Фенікс, 2010. — С. 26). Це стосується осіб, які хворіють психічною хворобою, наприклад тяжкими формами шизофренії, олігофренії та ін. Психічні захворювання — це хвороби головного мозку, що виявляються у різних розладах психічної діяльності — продуктивних (марення, галюцинації, афективні розлади) та негативних (випадіння або ослаблення психічної діяльності), а також загальних змінах особистості (Большая медицинская энциклопедия. Том 21. Издание третье. — М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1983. — С. 316–325).

Вирішуючи питання про те, чи призводить зловживання громадянином спиртними напоями до скрутного матеріального становища його сім'ї, суди часто порівнюють заробітну плату заявника та заінтересованої особи. При цьому може виявитись, що в заявника вона набагато більша, ніж у заінтересованої особи. Але все ж таки якщо суд встановить, що особа здійснює відчуження майна, витрачає заробітну плату на придбання спиртних напоїв, і в зв'язку з цим знаходиться на утриманні заявника, він може обмежити її в дієздатності (Житкевич Л. Ограничение дееспособности граждан, злоупотребляющих спиртными напитками / Л. Житкевич, Ю. Лутченко // Социалистическая законность. — 1984. — № 8. — С. 47–48).

Під зловживанням слід розуміти систематичне пияцтво, а також надмірне вживання алкоголю, наркотиків. Перше означає залежність людини від алкоголю — хворобу, друге — непомірність при вживанні алкоголю, відсутність культури вживання алкогольних напоїв. Є випадки ускладнення хворобливого стану людини внаслідок вживання алкоголю, що виявляється у її агресивності, схильності до буйства (Цивільне право України : Підручник : У 2-х кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Кн. 1. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 95). Такий автор, як Шишка Р. Б. не погоджується з фразою про надмірне вживання наркотиків та зазначає, що таке можливо лише за умови легалізації приймання наркотиків, наприклад, легких, як це зроблено у Голландії. Оскільки в Україні це заборонено, то слід говорити про немедичне приймання наркотиків — вживання їх без рецепту лікаря і придбання у встановленому законом порядку. В даному випадку цивільне законодавство встановлює імперативи придбання, вживання наркотичних лікарських препаратів. Стосовно токсичних речовин позиція повинна бути однозначна — всяке їх внутрішньоутробне чи зовнішнє вживання повинно оцінюватись суспільством як протизаконне (Шишка Р. Б. Цивільне право України : Курс лекцій: У 6-ти томах. Т. 1. — Харків : Еспада, 2008. — С. 259).

Варто відзначити, що на відміну від ст. 15 ЦК УРСР перелік фактичних підстав обмеження у дієздатності доповнено зловживанням токсичними речовинами.

Вживання токсичних речовин може призводити до різних короткотермінових суб'єктивно позитивних психічних станів, що супроводжуються множинними психічними та соматоневрологічними розладами з порушенням поведінки та соціальним зниженням. Токсикоманія супроводжується ейфорією та певними змінами свідомості. Токсичні речовини за інтенсивністю та якістю дії можуть викликати різні відчуття. Одні (снотворні) викликають переважно тілесні відчуття, інші (галюциногенні) — психічні. При прийнятті деяких речовин (опіатів) відмічається змішаний ефект. Ступінь і форма змін свідомості залежить від дози речовини (Большая медицинская энциклопедия. Том 25. Издание третье. — М. : изд-во «Советская энциклопедия», 1985. — С. 113—115; Юридична енциклопедія. Том 6. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. — С. 95).

Перелік підстав для обмеження дієздатності фізичних осіб в законі невичерпний. Також, крім зазначених підстав, у сучасних умовах можна говорити також про введення додаткових підстав, зокрема, поставити в скрутне матеріальне становище свою сім'ю можна і азартними іграми, і невтримним колекціонуванням та ін. (Волкова Н. В. Цивільно-правові засоби індивідуалізації фізичних осіб : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Н. В. Волкова. — Одеса, 2008. — С. 35). Так, наприклад, С. Слободян зазначає, що якщо особа регулярно витрачає великі суми грошей на благодійництво, то вона теж може довести власну сім'ю до скрутного матеріального становища. У цивільному праві деяких розвинутих країн однією з підстав визнання особи обмежено дієздатною є марнотратство. Марнотратом у юридичному розумінні визнається особа, яка через слабкість характеру та легковажність не може протистояти спокусам і так нерозумно витрачає своє майно, що ризикує залишити себе та своїх близьких без коштів для існування. Таким чином, під поняття марнотратства може підпадати будь-яке витрачання майна особою, що призводить її та її сім'ю до скрутного матеріального становища (Слободян С. Обмеження дієздатності фізичних осіб : Цивільно-правові проблеми / С. Слободян // Юридичний журнал. — 2004. — № 1. — С. 32).

Враховуючи розширене тлумачення статті 36 ЦК України, можна дійти висновку, що в сучасних умовах можливо обмежити дієздатність фізичних осіб і у вищезазначених випадках.